

Ἄριστοτέλην καὶ Πλάτωνα· εἶτα δεικνύεται τὸ νέον καὶ τὸ ἀρχαῖκόν ὑπόδειγμα τῆς Σημαντικῆς καὶ ἀκολουθεῖ τὸ «ὕλικόν» τῆς ἀρχαϊκῆς λογικῆς.

Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ ἐνυπάρχουν αἱ ἔννοιαι «Ἦον καὶ Ἦονομα» ὡς ἔχουν αὐταὶ πρὸς τῷ ἐξ Ἑλέας Παρμενίδῃ ἐν αὐτῷ μνημονεύεται ἡ ἱστορικοφιλοσοφικὴ θέσις τοῦ Παρμενίδου, εἶτα ἀκολουθοῦν βασικὰ ζητήματα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Παρμενίδου· τὸ «Ἐόν», τὸ «Ἐόν» ὡς ὄνομα, ὡς καὶ μία παρατήρησις τοῦ Πλάτωνος εἰς τὸν «Σοφιστήν» (244c 8-d 10).

Ἐν συνεχείᾳ μνημονεύονται «Νοεῖν καὶ λέγειν», ἡ ἔννοια «δόξα» ἐκ τοῦ ὀνομάζειν, ὡς καὶ ἄλλαι ἀναπτύξεις τῶν ἐννοιῶν «δόξα» καὶ «ἀλήθεια». Ἐν τῷ τετάρτῳ Κεφαλαίῳ ἐρμηνεύονται «Ἦονομα» καὶ «Λόγος» εἰς τὸν ἐξ Ἐφέσου φιλόσοφον· ἐνταῦθα ἀναλύονται τὰ οἰκεία ἀποσπάσματα, τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐννοίας· εἰς τὸ δὲ πέμπτον κεφάλαιον γίνεται λόγος περὶ τῶν «Κληρονόμων» τοῦ Μύθου καὶ παρατίθενται «Χορικά» τραγωδιῶν καὶ μνημονεύονται εὐρέως Πίνδαρος, Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς καὶ Εὐριπίδης. Ἐν τῷ Ἑκτῷ Κεφαλαίῳ ὁ λόγος περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀμφιβολίας καὶ ἐν αὐτῷ μνημονεύονται Ἐμπεδοκλῆς Ἀκραγαντίνος, ὁ ἐκ Κλαζομένων Ἀναξαγόρας καὶ εἰς «Πάπυρος τοῦ Derveni». Ἐν τῷ Ἑβδόμῳ Κεφαλαίῳ ὁ λόγος περὶ «Διαιτησίας τοῦ Ὀνόματος» μὲ κύριον συζητητὴν τὸν ἐξ Ἀβδήρων Δημόκριτον, ὅστις ἐπιχειρεῖ ἐν εἶδος φιλοσοφίας τῆς γλώσσης. Τέλος ἐν τῷ Ὀγδόῳ Κεφαλαίῳ δεικνύεται ἡ «δύναμις» καὶ ἡ «ἀδυναμία» τῆς λέξεως καὶ παρελαύνουν τὰ θέματα «Σοφιστικὴ καὶ ῥητορικὴ», «Ἐνδείξεις τοῦ χρόνου» ὡς καὶ ἀπόπειραι τῶν Σοφιστῶν περὶ τὴν γλωσσικὴν ἐπιστημολογίαν καὶ ἀκολουθοῦν τέλος Συζητήσεις περὶ τῆς «Ὁρθότητος τῶν Ὀνομάτων» καὶ προβάλλονται αἱ θέσεις «Φύσει» καὶ «Νόμῳ» ὡς καὶ ἡ θέσις τοῦ Ἀντισθένοῦς καὶ Λυκόφρονος· ὁ συγγραφεὺς ἐν Ἐπιλόγῳ προβάλλει τὴν θέσιν τοῦ Πλάτωνος «περὶ ὀρθότητος ὀνομάτων» καὶ ἀκολουθεῖ λεπτομερῆς πίναξ περιεχομένων.

Γενικῶς εἰπεῖν ἡ ἀνωτέρω ἐργασία ἐξαντλεῖ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευόμενον θέμα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ εἴπῃ τις, ἐδράζεται ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ τῶν πηγῶν καὶ πλαισιούμενον βιβλιογραφικῶς ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης, ὡς καὶ τῆς παλαιᾶς τοιαύτης, ἀποτελεῖ ἐν «Corpus» διὰ μίαν φιλοσοφίαν τῆς γλώσσης τῶν πρωϊμῶν Ἑλληνικῶν χρόνων.

A. N. ZOYMPIOS

Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel, Band XI. Kleinere Europäische Sammlungen, bearbeitet von Ingo Pini mit Beiträgen von J. H. Betts, M. A. V. Gill, D. Sørenhagen, H. Waetzoldt, Gebr. Mann Verlag Berlin 1988. σελ. XL/365, τιμὴ DM 275.

Εἶναι ἀναμφιβόλως μνημειῶδες ἔργον τὸ CMS, τὸ πλουτιζόμενον διὰ τοῦ ἐν ἐπικεφαλίδι XI τόμου. Ἦδη ἔχουν ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ πολυπύρου συγγραφέως Ingo Pini πολλοὶ τόμοι αὐτοῦ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ πολλῶν εἰδικῶν συνεργατῶν, ἀξιόλογος δὲ εἶναι ὁ II τόμος μετὰ τὰς ὑποδιαιρέσεις αὐτοῦ 1 ἕως 5, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει τοὺς Κρητικὸς σφραγιδολίθους κατὰ κατηγορίας, Προανακτορικοῦς, Πρωτοανακτορικοῦς, Νεοανακτορικοῦς, Μετανακτορικοῦς καὶ τῆς Φαιστοῦ. Ὑπενθυμίζεται ὅτι καὶ οἱ Κρητικοὶ καὶ οἱ ἡπειρωτικοὶ σφραγιδολίθοι οἱ περιλαμβανόμενοι εἰς τὸ Corpus ἀνήκουν πάντες εἰς τὴν Χαλκῆν περίοδον

(ὄρειχαλκίνην-BZ, Bronze Zeit) ὡς καὶ ὄλοι οἱ περιλαμβανόμενοι εἰς τὸ Corpus.

Εἰς τὸν παρόντα τόμον, CMS XI, καταχωρίζονται 354 σφραγιδολίθοι (Siegel, Gemmen) ποικίλης τοπικῆς προελεύσεως, τῶν ὁποίων τὰ στοιχεῖα συνέλεξεν ὁ συγγραφεὺς Ingo Pini διατρέχων ἐπὶ δεκαετίας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ ἀναζητῶν αὐτὰ εἰς τὰ τοπικὰ Μουσεῖα, τὰς ἰδιωτικὰς Συλλογὰς καὶ εἰς τοὺς κατόχους αὐτῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου καλλιτεχνικῶν εἰδῶν. Συνειργάσθη μετὰ πολλῶν ἐπιστημονικῶν συνεργατῶν καθὼς ἐπίσης καὶ μετὰ φωτογράφων καὶ σχεδιαστῶν. Οὕτω ὁ παρὼν τόμος XI περιλαμβάνει τοὺς σφραγιδολίθους τῶν μικροτέρων Εὐρωπαϊκῶν Συλλογῶν, ἐνῶ στοιχεῖά τινα ἔχουν ἀντληθῆ ἔκ τῶν ἤδη δημοσιευμένων εἰς τὰ ἔργα AGD τοῦ 1975 καὶ AGWI τοῦ 1973.

Ἡ πείρα τὴν ὅποιαν ἔχει ἀποκτήσει ὁ I. P. ἔκ τῆς πολυετοῦς ἐρευνῆς του καὶ ἔκ τῆς συνεργασίας αὐτοῦ μετὰ πολλῶν καὶ διακεκριμένων εἰδικῶν ἀρχαιολόγων καὶ μελετητῶν εἶναι πολύτιμος. Ὅμως τὰ προβλήματα ἅτινα προβάλλουν κατὰ τὴν ἔρευναν διὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν ἐκάστου σφραγιδολίθου εἶναι πολυειδῆ, πολὺπλευρα καὶ δυσεπίλυτα.

Πρὶν ἐπισκοπήσωμεν τὸ βιβλίον, ἃς ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν Μινωϊκὴν καὶ τὴν Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν τοῦ BZ, ἀλλὰ καὶ γενικῶς εἰς τὴν προϊστορικὴν περιόδον οἱ ἄνθρωποι συνήθιζον νὰ ἐπικυρώνουν τὴν ἰδιοκτησίαν των ἐπὶ τινος ἀντικειμένου ἐπιθέτοντες σφράγισμα μὲ ἀποτύπωμα εἰδικοῦ συμβόλου, ὅπερ ἦτο ἐγγεγλυμμένον ἐπὶ μικροῦ ἡμιπολυτίμου λίθου. Καὶ οἱ μὲν λίθοι (ἀγάτης, ὀφίτης, στεατίτης, ποικιλίαι χαλαζίου, σκληροὶ ἢ μαλακοί, ἐνίοτε δὲ καὶ μάρμαρα καὶ ὅστ᾽α καὶ μέταλλα) παρείχον κατάλληλον ἐπιφάνειαν διὰ τὴν χάραξιν τοῦ συμβόλου, τὸ δὲ σύμβολον συνίστατο εἰς παράστασιν διαφόρων μορφῶν ἢ συνδυασμῶν σχεδιασμάτων. Ὁ ἀρχικὸς προορισμὸς αὐτῶν τῶν σφραγίδων ἀπέβλεπεν εἰς σφράγισιν ἀντικειμένων καὶ πιστοποίησιν τῆς ἰδιοκτησίας, εἶναι δὲ μᾶλλον προελεύσεως Ἀνατολικῆς, ὡς συμπεραίνεται ἔκ τῆς πληροφορίας τοῦ Ἡροδότου (I. 195.2) ὅτι *Βαβυλωνίων «ἕκαστος σφρηγίδα ἔχει καὶ σκῆπτρον χειροποιήτων»*. Βραδύτερον ὅμως ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ πρὸς διακόσμησιν, ὅποτε ἐφέροντο περιεπτόμενοι περὶ τὸν λαϊκόν, ὡς ψέλια, ἢ περὶ τὴν χεῖρα, ὡς τὰ σημερινὰ ὀρολόγια τῆς χειρός. Ὅλοι οἱ λίθοι τῶν σφραγίδων ἔφερον διαμετρικὴν διάτρησιν, διὰ τῆς ὁποίας διεπερᾶτο θῶμιγξ ὁ ὁποῖος ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τὴν ἀνάρτησιν ἢ τῆς πρόσδεσιν. Αὐτὰ ὡς πρὸς τοὺς σφραγιδολίθους τῆς M/M ἐποχῆς (Μινωϊκῆς καὶ Μυκηναϊκῆς). Διαφέρουν ὅμως τούτων τελείως οἱ μεταγενέστεροι τῆς Κλασσικῆς ἢ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, οἵτινες συνδυάζουν τὸν ἐγγλυφον λίθον μὲ μεταλλικὸν δακτύλιον αὐτοῦ. Ὁ χαρακτήρ τοῦ M/M εἶναι ἀτομικός, βεβαιωτικὸς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, διὰ τοῦτο καὶ κάθε M/M σφραγιδολίθος εἶναι διάφορος εἰς τὴν χάραξιν του ἀπὸ κάθε ἄλλου, ὅπως τὰ δακτυλικά ἀποτυπώματα τῶν ἀνθρώπων ἢ αἱ ὑπογραφαὶ των.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ σφραγιδολίθου, ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ χάραξις ἦτο ἐπίπεδος ἢ κυρτή, τὸ σχῆμα φακοειδές, δισκοειδές, ἀμυγδαλοειδές ἢ προσκεφαλαιοειδές, αἱ δὲ παραστάσεις αἱ ἐγγεγλυμμένα προέβαλλον συνδυασμοὺς γραμμῶν ἢ σχημάτων ἢ τμημάτων φυτῶν, ζώων, ἀνθρώπων, τεράτων, δαιμόνων, ἐπιθέσεις σαρκοβόρων ζώων κατὰ ἡμέρων ἢ συνδυασμοὺς τῶν σχημάτων τούτων. Ἡ μελέτη τῶν σφραγιδολίθων παρέχει στοιχεῖα ἀμέσων καὶ ἐμμέσων πληροφοριῶν διὰ τὸ παρελθόν, πρὸ πάντων ὅμως διὰ τὰς ἀντιλήψεις, τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ τὴν αἰσθητικὴν τῶν ἀντιστοιχῶν ἐποχῶν.

Εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν του ὁ συγγραφεὺς ἐξηγεῖ ὅτι ἡ εἰς τὸ Corpus καταχώρισις ἐπιβάλλει τὴν ὁμοιομορφίαν τοῦ τρόπου τῆς δημοσιεύσεως, διὰ τοῦτο περιέλαβεν ἐδῶ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἔργοις AGD καὶ AGWI κατ' ἄλλον τρόπον δημοσιευμένα τεμάχια. Ἡ διάκρισις τῆς παραστάσεως ἐνίοτε ἀποβαίνει δυσχερῆς, λόγῳ φθορᾶς

τῆς ἐπιφανείας τῆς σφραγίδος ἕνεκα ρηγμάτων ἢ ἐκτριβῆς, διαβρώσεως ἢ ἀλλοιώσεων ἐκ πυρὸς ἢ ἄλλων αἰτίων. Ἡ σειρά τῆς καταγραφῆς τῶν τεμαχίων (σφραγιδολίθων) εἰς τὸν τόμον καθωρίσθη ἐκ τῆς ἀλφαβητικῆς σειρᾶς τῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκονται αἱ συλλογαὶ ἐξ ὧν προέρχονται αἱ σφραγίδες. Ἐκαστον τεμάχιον ἀπεικονίζεται εἰς ἰσομεγέθη κατὰ τὸ δυνατόν ἐμφάνισιν εἰς τρεῖς μορφάς, (α) τὴν φωτογραφίαν τῆς παραστάσεως τοῦ σφραγιδολίθου, (β) τὴν φωτογραφίαν τοῦ ἀποτυπώματος αὐτῆς καὶ (γ) τὸ ἰχνογράφημα (σκίτσο) τῆς παραστάσεως, κυρίως ἐκ τοῦ ἀποτυπώματος, Καὶ ὀφείλει νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀρίστη καὶ καθαρωτάτη ἀπόδοσις καὶ τῶν τριῶν. Κάτωθεν τῶν φωτογραφιῶν εἰς τὴν ἰδίαν σελίδα παρατίθεται ὁμοιομόρφως δι' ὅλα τὰ τεμάχια τὸ περὶ ἐκάστου ὑπόμνημα μὲ δωρικὴν λιτότητα, ἀναγράφει δὲ τοῦτο συντόμως τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα: 1) τὸν ἀριθμὸν εὐρετηρίου τοῦ τοῦ Μουσείου ἐξ οὗ προέρχεται ἢ τῆς Συλλογῆς, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει. 2) τὸ ὕλικόν τοῦ λίθου, τὸ χρῶμα καὶ τὰ ἄλλα χαρακτηριστικά του. 3) τὸ σχῆμα. 4) τὰς διαστάσεις του. 5) τὰς τυχόν φθορὰς τοῦ λίθου. 6) τὸν τόπον τῆς προελεύσεως ἢ τῆς ἀγορᾶς του. 7) τὸν τρόπον τῆς κτήσεως αὐτοῦ ἢ τὸν ἀρχικὸν συλλογέα. 8) βραχείαν περιγραφὴν τῆς ἐξεικονιζομένης εἰς τὸν λίθον παραστάσεως καὶ συσχετίσιν ἐνδεχομένης πρὸς ἄλλας συγγενεῖς, καὶ 9) βιβλιογραφίαν περὶ τῶν προηγουμένων περιγραφῶν τοῦ σφραγιδολίθου.

Περαιτέρω εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γίνεται λόγος περὶ τῶν ἀπειραριθμῶν δυσχερεῶν διὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν στοιχείων ἐκάστης σφραγίδος. Πρῶτον περὶ τοῦ ὕλικου ἐκάστου λίθου, δυσχεροῦς ὄντος τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς ὄρυκτολόγους, ἀφοῦ δυσκόλως διακρίνονται ἀλλήλων οἱ στεατίται λ.χ. καὶ οἱ ὄφιται ἢ τὰ εἶδη τῶν μαλακῶν λίθων ἢ ἡ ὄρεα κρύσταλλοι καὶ οἱ φθορίται, ἰδίως ὅταν ὑπάρχουν ἀλλοιώσεις ἐκ πυρὸς ἢ διαβρώσεων. Ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῶν λίθων, παρατηρεῖται ὅτι τὰ πλεῖστα σχήματα εἶναι κανονικά, ὑπάρχουν ὅμως τὰ ἰδιότυπα μὲ μορφήν σκαραβαίου, ἀσπίδος, κυλίνδρου, πίθου, πυραμίδος. Ἐπισημαίνονται τινὰ ὡς ἀνεπαρκῶς ἐπεξεργασμένα. Ἀξιοσημειώτους παρατηρήσεις κάμνει ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν λίθων τινῶν, τὰ ὁποῖα προδίδουν ὅτι αἱ λίθοι ἀνήκουν εἰς ἄλλην ἐποχὴν καὶ ὄχι τὴν ΒΖ καὶ εἰς ἄλλους κύκλους πολιτισμοῦ καὶ ὄχι τὴν Μ/Μ. Ἀξιόλογοι εἶναι ἐπίσης αἱ παρατηρήσεις τοῦ Σ. διὰ τὴν εἰκονογράφησιν, τὸν ῥυθμὸν (stil) καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν παραστάσεων. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς Εἰσαγωγῆς ἀποτελεῖ τὸν Ὑπομνηματισμὸν τῶν εἰς τὰς σελ. 1-265 σφραγιδολίθων, καὶ ἐκθέτει μερικὰ μόνον παρατηρήσεις καὶ σχόλια διὰ τὴν γλυπτικὴν τῆς προϊστορικῆς αἰγαιᾶς Ἑλλάδος, ἀποφευγομένης τῆς συστηματικῆς ἐπισκοπῆσεως ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἡ σύνθεσις τοῦ τόμου εἶναι τυχαία ἐξ ὀρισμένων Συλλογῶν καὶ ὄχι ἐπὶ τῇ βάσει συστήματος καθωρισμένου. Τὰς παρατηρήσεις αὐτάς, τὰς λίαν σημαντικὰς, ἐπὶ πλείστων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῶν κυριωτέρων κατηγοριῶν καὶ πάσης φύσεως συσχετίσεως τύπων καὶ ῥυθμοῦ καὶ συγγενείας ἐκφέρει ὁ Σ. εἰς τὰς σελ. XX-XXIX.

Ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις αὐτάς, ἀπαύγασμα συνολικῆς θεωρήσεως, παραθέτομεν στοιχεῖα τινὰ. Πρῶτον διὰ τὴν Εἰσαγωγὴν ἐνιαίου τρόπου ἀναγνωρίσεως τῶν εἰς τὰς σφραγίδας εἰκονιζομένων διχῆλων ζῶων (βοῶν, αἰγῶν, ἐλάφων) ὁ Συγγραφεὺς εἰσάγει νέον κριτήριον, τὸν συνδυασμὸν τοῦ εἶδους τῶν κεράτων καὶ τῆς οὐρᾶς. Ἐπειτα διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς χρονολογίας τῶν σφραγίδων καὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς συγγενείας τῶν πρὸς ὁμάδα τινὰ θεωρεῖται ἀναγκαία ἡ συνεκτίμησις τῶν διαφορῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν: τῆς ἰδέας τῆς εἰκόνας (Motiv), τῆς μορφῆς, τοῦ ρυθμοῦ (Stil), τοῦ συνδυασμοῦ τῶν στοιχείων, τοῦ τρόπου τῆς χαράξεως, τῆς κατανομῆς τῶν μορφῶν εἰς τὸν χώρον, κλπ. Ὁ συνδυασμὸς τῶν γνωρισμάτων τούτων προδίδει τὴν συγγένειαν πρὸς τὰ τῆς χαλκῆς ἐπο-

χῆς (BZ) καὶ τὰ τοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου πολιτιστικοῦ κύκλου. Ἰδιαίτερος ἐπισημαίνονται ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ σχέδια: ἡ παράστασις τῆς ἀνθρωπίνης κεφαλῆς, τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, τῆς στάσεως τοῦ τοξεύοντος, ἡ ἐφόρμησις τῶν ἀρπακτικῶν ζῶων καὶ πτηνῶν, ἡ παράστασις τῆς γυναικείας μορφῆς (μία ὁμοία πρὸς τὴν ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Νέστορος εὐρεθεῖσαν), τῆς μορφῆς τῶν δαιμόνων (ὁμοία πρὸς τὴν ἐν Κακοβάτῳ Μεσσηνίας), τὸ κυνήγιον κάπρου ἢ λέοντος μετὰ χαρακτηριστικὰς στάσεις. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου, τῶν δεισιδαιμονικῶν καὶ τῶν ἀντιβασκανικῶν (talismanisch), μετὰ γρύπας, δαίμονας, μεῖγμα ἀνδρὸς καὶ βοῦς, γυναικὸς καὶ αἰγός, γυναικὸς λεοντοπροσώπου, δαιμόνων κυνοκεφάλων, ποτνίας θηρῶν, τοῦ Κυρίουτῶν θηρῶν (δαιμόνων). Ἐπισημαίνονται χαρακτηριστικὰ τῆς τεχνικῆς: ἡ διάταξις εἰς τὸν χῶρον τῶν μορφῶν, ἡ προοπτικὴ τοῦ βάθους εἰς τὴν ἐξεκόνισιν πλειόνων ζῶων, ἡ ἐραλδικὴ διάταξις, ἡ χάραξις μετὰ πλαστικότητα ἢ σχηματοποίησιν μορφῶν, εἶδη χαράξεως καὶ γνωρίσματα σχεδιάσεως ἰδιότυπα. Τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα βοηθοῦν τὴν παρακολούθησιν τῆς ἐξελιξέως τῆς προϊστορικῆς γλυπτικῆς τοῦ χώρου τοῦ Αἰγαίου, δεδομένου ὅτι αἱ σφραγίδες προέρχονται ἀπὸ ὅλον τὸν χῶρον τοῦτον, (Κρήτη, Κυκλάδες, Δωδεκάνησος, Πελοπόννησος, Στερεὰ Ἑλλάς, Θεσσαλονίκη, Σηστός).

Ἀπὸ τῆς σελ. XXXI ὁ Σ. παραθέτει κατάλογον τῆς ἀντιστοιχίας τῶν ἀριθμῶν τῶν σφραγίδων ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ βιβλίον (CMS XI) καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸ εὐρετήριον ἐκάστης Συλλογῆς, ἐξ ἧς προέρχεται. Ἐπίσης καὶ τῶν ἀριθμῶν τοῦ παρόντος CMS XI καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν εἰς τὰς Συλλογὰς AGD τόμ. I-IV καὶ AGW. Περαιτέρω καὶ ἄλλους πίνακας, I. τῆς προελεύσεως τῶν λίθων κατὰ περιοχὰς βεβαιωμένας ἢ εἰκαζόμενας II. τῶν λίθων καὶ τοῦ ὕλικου τῶν διακρινόμενων εἰς τεσσάροντα περίπου εἶδη ὀρυκτῶν III. τῶν λίθων καὶ τοῦ σχήματος τῶν διακρινόμενων εἰς τριάκοντα τέσσαρα εἶδη IV. τῶν λίθων καὶ τοῦ εἶδους τοῦ ἐγγεγλυμένου σχεδίου τῶν οὐτινος διακρίνονται 158 μοτίβα καὶ V. Ὁ πίναξ τῆς χρονολογίας ἐκάστου λίθου. Διὰ τῶν πινάκων κατορθοῦται ἕκαστον ἀντικείμενον τοῦ καταλόγου νὰ ἐμφανίξῃ συγκεντρωμένα ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ γνωρίσματα. Ἀκολουθεῖ ὁ κατάλογος τῶν 354 δακτυλιολίθων ἐν σελ. 1-358, εἰς δὲ τὰς 359-367 παρατίθενται πίνακες σχεδιασμάτων τῆς ἐκ τῶν πλαγίων ὄψεως (profiltableaus) εἰς ὁμοιόμορφον μέγεθος τῶν σφραγίδων κατὰ κατηγορίας σχήματος (δισκοειδῆ, ἀμυγδαλοειδῆ κλπ.).

Συνολικῶς θεωρῶν τις τὸ περιεχόμενον τοῦ XI τόμου τοῦ CMS διαπιστώνει πόσα προβλήματα ἐγκρύπτει ἡ διερεύνησις καὶ ἡ ἀκριβὴς ἐκτίμησις τῶν ἀπειραριθμῶν στοιχείων, ἅτινα περιβάλλουν τὰς M/M σφραγίδας. Πρῶτον τὸ εἶδος τοῦ ὕλικου τῶν ὁ τρόπος τῆς ἐπεξεργασίας τῶν, ἡ τεχνικὴ τῆς χαράξεως καὶ τὰ ἐργαλεῖα, αἱ πιθαναὶ ὁμάδες συγγενοῦς προελεύσεως ἢ κοινοῦ ἐργαστηρίου, ὁ ἀκριβὴς χρονικὸς προσδιορισμὸς διὰ παραβολῆς τῶν ἐνδείξεων καὶ ἡ ἀναγωγὴ εἰς ὁμάδας συγγενεῖς ἢ ἀκριβὴς τοπικὴ προέλευσις, τὸ πλῆθος τῶν εἰδικῶν γνωρισμάτων τῶν μοτίβων, τοῦ στυλ καὶ τῶν τύπων καὶ ὁ τυχὸν συσχετισμὸς πρὸς ὅμοια στοιχεῖα τῶν ἀγγειογραφικῶν καὶ τοιχογραφικῶν (ἢ G. Walberg εἰς τὰ *Essays in Minoan Art*, 1986 μνημονεύει καὶ εἰκονογραφεῖ πλῆθος ταυτιζομένων μοτίβων ἀπὸ σελ. 28-52 εἰς τὰ κεραμικὰ καὶ τοὺς δακτυλιολίθους), αἱ τυποποιημένα μορφαί, αἱ σχηματοποιημένα ἢ νατουραλιστικά. Ὅλα αὐτὰ τὰ προβλήματα δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ σφραγιδογλυφικὴ ἔρευνα τείνει νὰ λάβῃ διαστάσεις νέας ἀνεξαρτήτου ἐπιστημονικῆς μονάδος, ἡ ὁποία μετὰ τὰ δεδομένα τῆς θὰ ἠδύνατο νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς ἐξελιξέως τοῦ πολιτισμοῦ μας εἰς τὰ πρῶτα στάδια τῆς διαμορφώσεώς του.

Εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν εἰκόνων θὰ ἤθελα νὰ διατυπώσω τὴν ὑπόνοιαν μήπως εἰς τὴν εἰκόνα 105 περὶ τὴν αἶγα σκιρτοῦν ὄχι δύο κύνες, ἀλλὰ δύο ἔριφοι, ὧν ὁ

ἕτερος θηλάζει εἰς ἀτέχνως καὶ εἰς ἀνοίκειον θέσιν θηλὴν μαστοῦ τῆς μητρός· καὶ ὡς πρὸς τὴν εἰκ. 167 μῆπως ἀντὶ βοός, ἢ ῥαδινότης καὶ ἡ μορφή τῶν ποδῶν καὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς οὐράς ἐνδεικνύουν ἵππον, τὰ δὲ κέρατα παριστοῦν μὲ τὴν μικρότητά των ἀπλῶς ὄντα. Εἰς τοῦτο ἐνισχύει ἢ εἰς τὴν ἀκριβῶς ἔναντι σελίδα εἰκῶν 166, ἢ παριστάσα βοῦς μὲ ὄντα καὶ κέρατα καὶ σχήματα ποδῶν τελείως διάφορα.

Ἐπισημασθέντος ἐκτυπώσεως τοῦ οἴκου Gebr. Mann, Berlin τόμος οὗτος, προῖόν μακροῦ μόχθου καὶ πείρας οὐ τῆς τυχούσης, πλουτίζει τὸ Corpus τῶν Μινωικῶν/Μυκηναϊκῶν σφραγιδολίθων μὲ πολύτιμον ὑλικόν, παρέχον εὐρυτέρας δυνατότητας, ἵνα συνδυαζόμενον καὶ πρὸς τὰ δεδομένα τῶν ἄλλων εἰδῶν τέχνης διαμορφωθῇ εἰκῶν σαφεστέρα διὰ τὴν ἐξέλιξιν εἰς τὸν χῶρον τοῦ Αἰγαίου τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τῆς τέχνης καὶ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν κατοικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν περιοικῶν λαῶν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Marcus Aurelius, *Ad se ipsum*, libri XII, (2 ἔκδ. ἐπισημασμένη) edidit J. Dalfén, BG Teubner. Leipzig 1987, σελ. 208. Τιμὴ 52 -DM.

Ἡ παρούσα ἔκδοσις διαδέχεται προηγουμένην τοῦ ἔτους 1979, τῆς ὁποίας ἐγένετο παρουσιάσις εἰς τὸ περιοδικὸν «ΠΛΑΤΩΝ» (τ. ΛΒ΄+ΛΓ΄, δελ. 386) τοῦ ἔτους 1981.

Ὡς γνωστὸν δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς ταύτης τοῦ ἔργου «Τὰ εἰς ἑαυτὸν» τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίου (121-180 μ.Χ.) αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων, διαλάμπει ἢ διαυγῆς ἀντίληψις ὅτι πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ πράγματα γίνονται κατὰ φύσιν καὶ ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ δυσφορῆ τις, ἀλλὰ νὰ φέρεται πρὸς πάντα ἀνοργήτως, νὰ ἀνέχεται ἀταράχως τὰ γινόμενα παρὰ τῶν Θεῶν καὶ παρ' ἀνθρώπων, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶναι φυσικαὶ μεταβολαί.

Τὸ σπουδαιότατον τοῦτο ἔργον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου εἶναι ἑλληνιστὶ γεγραμμένον καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 12 βιβλία.

Εἰς τὴν παρούσαν ἔκδοσιν ὁ ἐκδότης Ioachim Dalfén προέβη, ὡς ἐξηγεῖ εἰς τὴν Praefatio alterius editionis, ἀφοῦ ἔλαβε ὑπ' ὄψιν νεώτερα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τὴν μελέτην, σύγκρισιν καὶ διαφορετικὴν ἐκτίμησιν τῶν γραφῶν τῶν χφφ. καὶ ἄλλων γραφῶν, ὥστε νὰ ἀποκλεισθῇ κατὰ τὸ δυνατόν ἢ διείσδυσις εἰς τὸ κείμενον γλωσσῶν τινῶν ἢ σχολίων ξένων πρὸς τοὺς λόγους τοῦ Μάρκου.

Κατὰ ταῦτα ἡ παρούσα ἔκδοσις, ἢ ὁποῖα ἐκτὸς τοῦ κειμένου μετὰ κριτικοῦ σημειώματος συμπληροῦται μὲ «Index Nominum et locorum (σ. 114-116), Index verborum (σ. 116-165) ἀποβαίνει ἀρτιωτέρα τῆς προηγουμένης καὶ παρέχει καθαρωτέραν εἰκόνα τοῦ γνησίου λόγου τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Ν. ΛΟΞΑΣ